

UN NOU APORT LA ELUCIDAREA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII LUI DIMITRIE CANTEMIR

Dr. **Ivan DUMINICA**

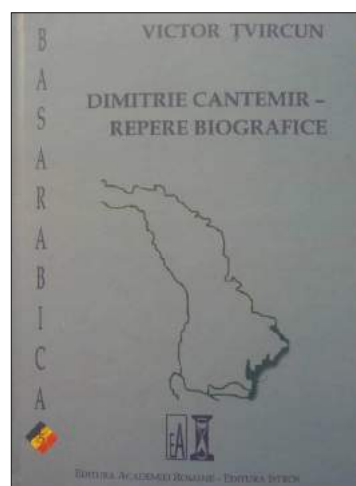
Institutul Patrimoniului Cultural

Fiecare savant, indiferent de domeniul științific pe care-l explorează, este asociat de către colegii de breaslă cu tema sa de cercetare. În cazul prof., dr. hab. Victor Țvircun, activitatea sa științifică se asociază cu personalitatea lui Dimitrie Cantemir, căruia i-a dedicat aproape toate studiile sale – 15 monografii și peste 100 de articole științifice [1-6]. Meritele lui V. Țvircun în domeniul cantemiologiei sunt recunoscute atât în plan național, cât și în cel internațional. Drept confirmare este faptul că, în anul 2016, cercetătorul s-a învrednicit de Premiul Național al Republicii Moldova, iar în 2017 – de premiul „Mihail Kogălniceanu” al Academiei Române.

Ca urmare a cercetărilor sale perseverente, în 2017 în România apare o nouă carte a savantului chișinăuian intitulată *Dimitrie Cantemir – repere biografice*. De menționat că lucrarea a fost publicată în colecția „Basarabica” sub coordonarea acad. Victor Spinei și m. c. Ionel Gândea.

În *Introducere*, autorul declară drept scop principal al lucrării acoperirea lacunelor și eliminarea incoerențelor care se mai întâlnesc în biografia lui Dimitrie Cantemir (p. 12). Sunt valorificate documente inedite, extrase din diferite arhive și biblioteci, argumentările autorului fiind prezentate în cinci capitole având o structură logică.

Astfel, capitolul I este dedicat istoriografiei problemei „Cantemiologia – trecut și prezent. Sinopsis istoriografic”. Autorul a ales să prezinte cercetările asupra personalității domnitorului după școli de cercetare. O astfel de delimitare este rezonabilă, pentru că dezvoltă principiile în baza cărora istoricii, pe parcursul timpului, și-au formulat afirmațiile și constatările. În același timp, autorul nu ezită să arate neajunsurile unor lucrări, care nu pot fi trecute cu vederea: de exemplu lipsa aparatului critic, referințe și indicații la arhive, denaturarea sensului unor documente (cazul lucrărilor lui Șt. Ciobanu și P. Panaitescu). Ca să demonstreze neconcordanța unor date memorialistice (însemnările de memorie ale Prințului Piotr Dolgorukov) cu ceea ce s-a întâmplat în realitate, Victor Țvircun apelează la arhive inedite. El neagă, bunăoară, existența unei relații amoroase dintre Petru I și Maria

Victor ȚVIRCUN. *Dimitrie Cantemir – repere biografice*. București–Brăila: Editura Academiei Române – Editura Istros. 374 p.

Cantemir, fiica lui D. Cantemir, calificând în acest sens datele prințului P. Dolgorukov ca fiind o jignire adusă neamului Cantemir, din cauza că Maria Cantemir a refuzat să devină soția prințului Ivan Dolgorukov (p. 21-22).

În premieră vedem o periodizare a problemei investigate. Potrivit autorului, prima perioadă (sfârșitul sec. XVIII – primul sfert al sec. XX) este caracterizată de elaborarea unor lucrări generale despre Petru I și Antioh Cantemir, pe fundalul cărora apare și personalitatea lui Dimitrie Cantemir; a doua perioadă (anii '20 – începutul anilor '70 ai sec. XX) este una dintre cele mai rodnice, pentru că anume atunci încep să apară studii dedicate gânditorului moldav; a treia perioadă (încep. anilor '70 ai sec. XX – până în prezent) se evidențiază prin punerea în circuitul științific a unor documente noi și valorificarea operei lui Cantemir la nivel european (p. 44).

În capitolul II, „Izvoare istorice privind viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir”, autorul analizează culegerile de documente, jurnalele de memorie a contemporanilor, corespondența cu curtea imperială, adică izvoarele ce conțin informații despre activitatea domnitorului moldav în Rusia. În paginile acestei lucrări, V. Țvircun ne ghidează prin arhivele Federației

Ruse ca să arate în ce fonduri se pot găsi informații noi. În așa fel, cartea savantului chișinăuian devine o călăuză prin arhivele ruse în ceea ce privește dosarele despre familia Cantemir. De menționat că lucrul minuțios în cadrul Arhivelor de Stat din Federația Rusă au permis lui V. Țvircun să aducă în lumina zilei un nou material factologic pe care-l întâlnim în paginile acestei valoroase lucrări. Sunt descoperite și prelucrate 133 de documente cu caracter epistolar aparținând lui D. Cantemir (p. 58).

În capitolul III, intitulat „Supus credincios al Sublimei Porți”, se descrie perioada aflării lui D. Cantemir ca ostatic în Constantinopol (1693–1710) și ca domnitor pe scaunul Țării Moldovei. Aici, V. Țvircun dezbate câteva subiecte controversate. În baza cronicilor și însemnărilor autobiografice ale lui D. Cantemir, cercetătorul ajunge la concluzia că viitorul domnitor s-a născut la Galați (p. 64). Șederea lui Cantemir în capitala Imperiului Otoman ca ostatic este privită cu ochi buni datorită faptului că anume aici el a avut posibilitatea să primească o educație selectă. Anume în această perioadă, la sfârșitul anului 1697, tânărul principe și-a încheiat primul tratat filosofico-religios *Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea* (p. 77). De asemenea, în opinia autorului, anume D. Cantemir a fost primul care a elaborat și răspândit în Imperiul Otoman sistemul de notație muzicală. Tot el a început să transcrie în acest sistem compozițiile autorilor turci.

Atragem atenția asupra faptului că în acest capitol este abordată dintr-o altă perspectivă problema raporturilor lui D. Cantemir cu Constantin Brâncoveanu, domnitorul Țării Românești. Se știe că tânărul principe din Țarigrad aspira la tronul din București. Dacă în istoriografia de până în zilele noastre s-a vehiculat faptul că domnitorul muntean trimite pe agentul său, Toma Cantacuzino, în Constantinopol să-l asasineze pe D. Cantemir, atunci în opinia lui V. Țvircun misiunea lui T. Cantacuzino urmărea să aplaneze conflictul lui Cantemir cu domnul valah. Ceea ce s-a și întâmplat mai târziu. Pentru ca D. Cantemir să nu pretindă la tronul Țării Românești și chiar al Moldovei, Constantin Brâncoveanu, începând din anul 1704, îi trimite anual câte 10 pungi de aur (p. 86).

Un loc aparte în lucrare se acordă descrierii scurtei domnii a lui D. Cantemir pe scaunul Țării Moldovei. Se arată eforturile domnitorului de a forma noul Divan domnesc, în care atrage boieri fideli tatălui și fratelui său, dar și pe reprezentanții noii generații, precum Ion Neculce (căsătorit cu nepoata sa). Pentru a atrage pe boierii moldoveni de partea sa domnitorul îi scutește de plata unor impozite, ca de exemplu – zeciuală (p. 91).

Aflăm că noul domn al țării întreprinde acțiuni de

a-și reglementa relațiile cu biserica. În special, se pune în evidență faptul că D. Cantemir încheie un acord cu Patriarhul Ierusalimului Hrisant Notara, conform căruia Țării Moldovei i-au fost retrocedate mănăstirile Bistrița, Tazlău și Probota. Totodată, prin cărți domnești speciale, suveranul scutește mănăstirile de o serie de impozite, în schimb le-a impus o rată anuală fixă față de visteria țării (p. 92).

Prezintă interes datele referitoare la stabilirea și aprofundarea relațiilor dintre D. Cantemir și țarul rus Petru I. Autorul pledează pentru ideea că domnitorul moldovean era adeptul deschiderii unui front larg antiotoman spre Balcani la care trebuia să adere popoarele creștine subjugate.

Bazându-se pe izvoare inedite, V. Țvircun se implică în discuția cu privire la numărul moldovenilor care s-au înrolat în armata lui Dimitrie Cantemir și conchide că acesta ajunsese la circa 7 mii oameni (p. 100).

Este interesant și puțin cunoscut faptul că sultanul turc era gata să semneze armistițiul de pace cu Țarul, însă din cauza poziției neclare a domnitorului Țării Românești, Constantin Brâncoveanu, suveranul rus nu a crezut în acest fapt (p. 100-101). V. Țvircun aduce noi surse inedite care pun la îndoială numărul real al ostașilor sârbi (18 mii), în realitate fiind vorba despre 10 mii de oameni. De asemenea, autorul nu crede că anume domnitorul valah C. Brâncoveanu a împiedicat trecerea lor în Moldova, subliniind ideea că anume Imperiul Habsburgic aranja dificultăți, deoarece era dezinteresat în a întări poziția Imperiului Rus în Balcani.

Capitolul IV, „La mâna țarului rus”, este dedicat vieții și activității lui Dimitrie Cantemir în Rusia. Autorul abordează un subiect discutabil – numărul moldovenilor care au părăsit meleagurile natale împreună cu D. Cantemir. După V. Țvircun, cifra de 4 mii de oameni, vehiculată în istoriografie, este exagerată. În baza unor izvoare inedite, autorul conchide că cifra era mult mai mică, precizând că 4 mii de moldoveni nu este numărul oamenilor, care s-au mutat împreună cu domnitorul în Rusia, „... ci numărul compatrioților săi – femei și bărbați, care au părăsit Principatul Moldovei după catastrofa de la Prut” (p. 117).

Este inovativă și argumentată periodizarea (în două etape 1711–1714; 1714–1723) aflării lui D. Cantemir în Rusia. Specificul ei este oferit de nota autorului de a arăta statutul pe care-l avea Cantemir în fața refugiaților și față de sine personal. Din momentul în care țarul Petru I intervine direct în una din deciziile lui Cantemir (legată de condamnarea la moarte a fraților Zărul) el încetează să fie considerat domn, dar continuă să fie plasat în poziția unui cneaz (sau prealuminatul prinț), ca și ceilalți supuși ai țarului rus.

Cercetătorul nu ezită să intre în polemică cu Ștefan Ciobanu, fiind în dezacord cu afirmația acestuia conform căreia D. Cantemir s-ar fi bucurat în Rusia de drepturi aproape nelimitate, chiar mai mari decât cele pe care le avea ca domn în Țara Moldovei. Pentru a-și argumenta poziția, V. Țvircun prezintă hotărârea Senatului Guvernamental din 25 noiembrie 1718, unde prințului i se interzicea să trimită solii peste hotare fără a cere pentru ele documente de drum de la Cancelaria Departamentului Solilor sau de la guvernatorul Kievului (p. 153-154).

Un loc aparte îl ocupă în capitolul respectiv datarea unor evenimente și fapte. De exemplu, bazându-se pe surse de arhivă, autorul constată că faimoasa lucrare *Istoria Creșterii și Descreșterii Imperiului Otoman* a fost elaborată la sfârșitul anului 1718, ca rezultat al comenzii lui Petru cel Mare. În 1719 Dmitri Grozin, traducătorul Colegiului Afacerilor Externe, a tradus lucrarea din limba latină în limba rusă (p. 166). În așa fel autorul deduce că majoritatea materialelor domnitorului moldav scrise în Rusia, erau scrise la comanda și indicația directă a Țarului. De asemenea, analizând documentele Colegiului de Externe al Rusiei, autorul a combătut opinia care persista în istoriografie, precum că fratele lui Dimitrie – Antioh (aflat ostatic în Constantinopol) s-a stins din viață în anul 1724. Documentele arată că el a continuat să primească o remunerare lunară din partea Rusiei până în anul 1726 (p. 165).

Este judicioasă și concluzia cercetătorului despre Dimitrie Cantemir ca fiind o persoană necesară țarului și Rusiei. În situația unui viitor război cu turcii, Cantemir, un cunosător remarcabil al Imperiului Otoman, putea să devină un bun consilier al lui Petru cel Mare. În acest sens, este relevant rolul pe care el l-a jucat în timpul campaniei rușilor în Persia. Anume expediția persană până în prezent nu a fost elucidată de cercetători. Iată de ce, introducerea de către V. Țvircun în circuitul științific a unor scrisori ale lui D. Cantemir către înalți demnitari ruși și a unor note ale domnitorului cu observații sunt foarte importante prin detaliile ce le conțin referitor la campania armatei ruse la Marea Caspică și Caucaz.

Capitolul V, „Enigma *post mortem* a lui Dimitrie Cantemir”, este cu totul inedit. V. Țvircun încearcă să răspundă la întrebarea dacă osemintele lui Dimitrie Cantemir sunt îngropate în Biserica „Trei Ierarhi” din Iași. Bazându-se pe documente din arhivele din Rusia și România, cercetătorul aduce dovezi că osemintele transportate din Rusia în România în 1935 nu sunt ale domnitorului Moldovei (p. 216). Această concluzia reiese din faptul că la deshumarea osemintelor din biserica grecească Sf. Nicolae nu s-a găsit sicriul de plumb, în care a fost îngropat Antioh Cantemir. Trezesc suspiciunile autorului și hainele orientale cu care era îmbrăcat defunctul. După părerea lui V. Țvircun, la acea perioadă, domnitorul moldav deja purta vestimentație europeană. Mai mult decât atât, se citează un document conform căruia toate mormintele cantemireștilor au fost distruse complet în ianuarie 1935 și de aceea nici nu poate fi vorba de o identificare exactă a locului de veci al lui D. Cantemir.

În încheiere, exprimăm speranță că prof. V. Țvircun ne va oferi în continuare lucrări în care vor fi prezentate noi crâmpie necunoscute din biografia domnitorului moldav. Totodată, avem certitudinea că monografia de față intră în patrimoniul cantemirologiei naționale drept o lucrare care a descifrat unele enigme în ceea ce privește viața și activitatea lui Dimitrie Cantemir.

BIBLIOGRAFIE

1. Țvirkun V. Dimitrie Kantemir'in kısa biyografisi. Ankara, 2003. 51 p.
2. Țvircun V. Viața și activitatea lui Toma Cantacuzino. Chișinău: Univers Pedagogic, 2005. 164 p.
3. Țvircun V. Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir. București: Litera Internațional, 2015. 256 p.
4. Цвиркун В. И. Дмитрий Кантемир. Страницы жизни в письмах и документах. СПб.: Нестор-История, 2010. 412 с.
5. Цвиркун В. И. Под сенью двух держав. Жизнь и деятельность Дмитрия Кантемира в Турции и России. Кишинев: CartDidact, 2012. 236 с.
6. Цвиркун В. И. Эпистолярное наследие Дмитрия Кантемира. Жизнь и судьба в письмах и бумагах. Кишинев: Știința, 2008. 360 с.